

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Muhleri: Jo Gorton na Nathan Geffen

Xifaniso xa Khavhara: Jodie Bieber

Vanghenisi va xandla: Nosisa Mhlathi, Faniswa Filani, Lesley Odendal, Kathryn Chu, Regis Mtutu, Jessica Kiddle, Dave Giles, Joey Hason, Adam Malapa, Andrew Warlick, Southern African HIV Clinicians Society, Victor Lackay, Zapiro, Thandeka Vinjwa, Sonya Bell, Jacqueline Greene, Duncan Breen, David Cote, Tara Poltzer na Luckboy Mkhondwane.

Ku khensiwa ko hlawuleka ku kongomisiwa eka Hanekom ya le PASSOP, Jo Vearey na Wits Forced Migration Studies Programme, Fatima Hassan, Brian Honerman, AIDS Law Project, Consortium for Refugees and Migrants eAfrika Dzonga, Senthara ya swa Vutsundzuxi bya Nawu ya Musina, Mhasipala wa Musina, Medecins Sans Frontieres, Maqweta ya Timfanelo ta Ximunhu na Senthara ya Switirhisiwa swa Nawu.

Muhangalasi: Faniswa Filani

Vukhavisu: Designs4Development

TAC yi tiyimiserile ku nyika vanhu lava nga na HIV, mindyangu ya vona na vahlayisi mahungu laya faneleke hi mirhi yo hanyisa na vutshunguri. Hambiswiritano, TAC na varhangeri va yona va tiyimela naswona a hi xiphemu xa vumaki bya miri naswona a va na ku tsakela ka swa timali eka byona. [TAC LOGO AND DETAILS] Lemuka leswaku vuxokoxoko bya hofisi byi cincile. Kherefu yintshwa i: Kherefu ya Poso P.O.Box 2069, Cape Town, 8001. Kherefu ya ndhawu: Westminster House, 122 LongMarket Street, rd Floor, Cape Town. Nomboro ya Riqingho: 086 END HIV, Fekisi: 021 422 1720, Webusayiti www.tac.org.za]

Tihofisi ta Swifundzhankulu na Swifundzha ta TAC

Xifundzha xa Kapa Vupeledyambu	: 021 447 2593
Xifundzha xa Khayelitsha	: 021 364 5489
Xifundzhankulu xa Gauteng	: 011 339 8421
Xifundzha xa Ekurhuleni	: 011 873 4130
Xifundzhankulu xa Limpopo	: 015 291 5448
Xifundzha xa Elim	: 015 556 3341
Xiundzhankulu xa Mpumalanga	: 013 755 2298
Xifundzhankulu xa Kapa Vuxa	: 043 722 2645
Xifundzha xa Lusikisiki	: 039 253 1951
Xifundzha xa Queenstown	: 045 838 1364
Xifundzhankulu xa Kwazulu-Natal	: 031 3043672
Xifundzha xa Pietermaritzburg	: 033 394 0845

EQUAL

Xitsonga
treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Xifundzha xa Llembe

: 032 552 5160

Vundzeni

Vuamukeri bya Afrika Dzonga?
(ET Pheji 1)

Pheji 2

Ku fika
(ET Tipheji ta 2-3)

Tipheji ta 3-4

**Ku pfaleriwa swi nga ri Enawini, Senthara yo Pfalela
ya Musina**

Tipheji ta 5-8

Longoloxa Timfanelo
(ET Tipheji ta 8-9)

Tipheji ta 9-10

Vutshunguri byi kavanyetiwa
(ET Pheji 10-11)

Pheji 9

Ku hlela nhlayiso wa rihanyo
(ET Pheji 12)

Page 13

**Herisa Xihlawuhlawu eMigangeni
ya hina**
(ET Tipheji ta 24)

Tipheji ta 14

EQUAL treatment

Xitsonga

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Vuamukeri bya Afrika Dzonga?

Timfanelo ta vutomi na xindzhuti i masungulo ya Vumbiwa bya Afrika Dzonga. Vumbiwa byi tiyisisa mfanelo wa mani na mani ku fikelela nhlayiso wa rihanyo.

eAfrika Dzonga vanhu lava rhurheleke laha kusuaka ematikweni man'wana va le ku aleriweni ka timfanelo ta vona ta ximunhu na ntshuxeko. Va tshama eka ndhawu leyi nga hlayisekangi no hlangana na madzolonga no pfaleriwa swi nga ri enawini. Va hava mfikelelo lowu eneleke wa nhlayiso wa rihanyo kumbe nseketelo wa vaaki. Emigangeni ya hina va hlangana na xihlawuhlalu kuya hi vutshamo bya vuaka tiko, madzolonga na xihlawuhlalu

Nkitsikitsi wa tipolitiki na ikhonomi eZimbabwe wuya emahlweni wu nyanya. Loko vanhu va sika no xanisiwa no chuhisiwa, Presidente Mbeki u hlaurile ku miyela. U tsandzekile ku vulavula ehenhla ka muxanisi Robert Mugabe. Loko Equal Treatment yi ya eka swa mahungu, mbuyelo wa nhlawulo wa le Zimbabwe lowu nga tshunxekangiki no va wu nga lulamangi a wu si va erivaleni.

Masiku hinkwawo vanhu va baleka eZimbabwe kuya ematikweni ya le kusuhi ku fana na Afrika Dzonga. Kwalomu ka mamiliyoni ya Mazimbabwe va le ku ringeteni ku hanya kwala. Mfumo wa hina wa tsandzeka ku sirhelela timfanelo ta vahlapfa, ku nga va ku ri vo huma eZimbabwe, Congo, Somalia, Mozambiki kumbe matiko man'wana ya Afrika.

Hi tumbuluxe nkandziyiso lowu hi vahlapfa, ngopfu-ngopfu vo huma eZimbabwe, hikuva hi nge tshami hi miyerile eka ku xaniswa loku yaka emahlweni eZimbabwe naswona hi le tlhelo vaak tiko va matiko mambe eAfrika Dzonga va aleriwa masungulo ya timfanelo ta ximunhu.

Sayiniwile:

Regis Mtutu

Mukondleteri wa Tinxakaxaka wa TAC na Muaka tiko wa Zimbabwe

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Ku fika

Hi Adam Malapa na Jessica Kiddle

Madzanadzana ya vaaka tiko va matiko mambe va fika eAfrika Dzonga n'hweti na n'hweti. Lava nga na phasipito na mpfumelelo wo tirha lowu lulameke va nghena hi ndlela leyi nga le nawini hi le mindzilekanini. Loko u pfumala matsalwa lawa vo tala va hlawula ku tsemakanya swi nga ri enawini. Leswi swi nga khumbha ku tlimbaniwa erihlampfini ra mindzilekano, balekeriwa valangutisi va mindzilekano, ku ba mati eka vaofisiri va mindzilekano kumbe ku pona eka mintlawwa ya vugevenga emindzilekanini.

Vo tala vahlapfa lava nghenaka eAfrika Dzonga sweswi va suka eZimbabwe. Leswi swi vangiwa hi nkitsikitsi wa tipolitiki etikweni leriya. Nhlayo yo tala ya fika kusuka eDRC, Somalia, Mozambiki, Kenya na matiko man'wana ya Afrika.

Hikwalaho ka yini vo tala va nghena enghozini ku hi tsemakanya swi nga ri enawini?

- Ku kuma maphephe laya faneleke eZimbabwe swa tika. Mazimbabwe lava lavaka ku tshama no tirha eAfrika Dzonga. Leswi swa tika sweswi eZimbabwe. Hofisi yo tsarisa i khale yi yimile ku nyika letintshwa. Lava nga na phasipoto, ku kuma visa ya tendzo kumbe ya ntirho i ndlela yo durha no leha. Swi tlhela swi lava leswaku vahlapfa va fikelela swipimelo swo karhi ku fana na ntlawa wo karhi wa vuswikoti kumbe ku kuma ntirho. Eka vanhu vo tala, ku kuma ntirho eAfrika Dzonga va nga si fika a swi tali ku humelela.
- Swa koteka ku nghena hi le ndzilekanini swi ri enawini tanihi muhlapfa. Muhlapfa hi un'wana loyi a balekaka ku xanisiwa etikweni ra ka vona. Ehansi ka nawu wa tinxakanxaka vahlapfa va nga fika laha Afrika Dzonga no endla xikombelo xa xiyimo xa vuhlapfa (langutisa bokisi ra ntiyiso eka pheji leri nga le tlhelo). Eku fikeni endzilekanini muhlapfa a nga hlamusela muofisiri wa ndzilekano leswaku i muhlapfa.

Hi ku landza Nawu wa Vahlapfa wa 1998, muofisiri wa ndzilekano u fanele ku nyika munhu loyi mpfumelelo wa 'Xiyenge xa 23' lowu n'wi pfumelelaka 14 wa masiku ku kuma Hofisi yo Amukela Vahlapfa. Vanhu lava kumaka mpfumelelo lowu va humelela ku fika endzilekanini na vutivi bya kahle bya ndlela ya xikombelo xa vahlapfa. A hi mani na mani loyi a balekelaka eAfrika Dzonga a tivaka swilaveko swo kuma mpfumelelo wa vuhlapfa. Xa nkoka, Nawu wa Vahlapfa wu vula leswaku vanhu lava nga nghena etikweni swi nga ri enawini na vona va nga endla xikombelo xa xiyimo xa vuhlapfa etikweni eka Hofisi yo Amukela Vahlapfa.

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

- Mazimbabwe vo tala va hlamusela leswaku va chava ku tsemakanya ndzilekano hi tindlela leti faneleke. Va vilela hi vukona bya vuyimeri bya vuhlayiseki eZimbabwe endzilekanini lava nga ringetaka ku va sivela ku tsemakanya. Eka tlhelo ra vaofisiri va Afrika Dzonga va alela vahlapfa kumbe va koxa ku beriwa mati.

Swirhalanganyi swi engetela kuva vanhu va tsemakanya swi nga ri enawini. Ku tsemakanya ndzilekano hi ndlela leyi swi veka va veka etinghozini to xanisiwa emirini na madzolonga ya swa masangu, ku xanisiwa no pfaleriwa swi nga ri enawini.

Muntshwa wa le Zimbabwe, Phillip, u vulavula hi ku tsemakanya ndzilekano ku nghena eAfrika Dzonga

“A ndzi twa ndzi nyangatseka loko ndzi nga endli nchumu ekaya, a ndzi nga tirhi no pfumala laha ndzi nga yaka kona endzhaku ko heta xikolo xa le henhla. Munghana wa mina u vile na miehleketo yo tsemakanya ndzilekano no kuma vutomi byo antswa eAfrika Dzonga. Hi loko ndzi ehleketa hi ku ta na mina.”

Phillip u tsemakanyile hi 2006. “A ndzi ri na 10 000 wa tidolara ta Zimbabwe ntsena, ” a hlamusela. “Leyi n’wi fikiseke endzilekanini wa Beitbridge. Ndzi tshame kona ndzi nga swi tivi leswaku ndzi ta hundza njhani.”

A ri hava phasipoto kutani u ehlekete ku tsemakanya swi nga ri enawini. Yena na munghana wa yena va fambe hi le rihlampfini ra ndzilekano ku fikela loko va kuma laha va nga tsemakanya hi kona. Kutani va hlaseriwile no biwa hi mune wa vavanuna lava a va ri xiphemu xa ntlawa wa mindzilekano. “A va ehleketa leswaku hi na mali kambe a hi nga ri na nchumu. A va nyamile kutani va ndzi gwaza exandleni.”

Maguma-Gumas i vito leri nyikiweke mintlawa leyi famba-fambaka emindzilekanini yi yivela vahlapfa loko va nghena va nga ri enawini. Vahlapfa va vula leswaku mintlawa leyi yi na madzolonga. Va tlhele va mangala madzolonga ehenhla ka maphorisa, vaofisiri va varhurhi na masocha.

Phillip u vula leswaku a nge pfuki a rivarile ntlawa lowu wa mindzilekano. U ya emahlweni a tsemakanya swi nga ri enawini. U tlhelela eZimbabwe hilaha a nga kotaka hi kona ku yisa swakudya na mali eka ndyangu wa yena. Xana u chava ku gwaziwa no biwa nakambe endzilekanini? “Ina,” a vula, “kambe ndzi dyondze kuva ntlharhi loko ndzi tsemakanya.”

*A hi vito ra yena ra ntiyiso

Ku tirhisa marito laya faneleke ku hlamusela vanhu kusuka ematikweni man'wana. Eka nkandziyiso lowu hi tirhise tiaawara to tala hi ringeta ndlela yo antswa ku hlamusela vanhu vo huma ematikweni man'wana lava tshamaka eAfrika Dzonga hi ndlela ya kahle, yo hlonipha. Ku na mavito yo tala yo biha ku hlamusela vaaka tiko va matiko mambe. Hi tshembha leswaku hiringetile ku papalata leswi. Vahlapfa kumbe Muaka tiko wa matiko mambe i munhu loyi a tshamaka etikweni rin'wana .

Muhlapfa loyi a nga tsarisiwangiki i munhu loyi a tshamaka laha Afrika Dzonga loyi a pfumalaka maphepha ya ximfumo ku tshama laha tikweni.

Murhurhi

Eka nkandziyiso lowu wa Ndzingano wa Makhomelo, murhurhi i munhu un'wana loyi a tshamaka etikweni rin'wana.

Leswi nga kandziyisiwangiki/murhurhi loyi a nga riki enawini

Thema leri ri vula munhu eAfrika Dzonga loyi a pfumalaka matsalwa lawa ya nga riki enawini laya lavekaka ku tshama laha tikweni

Muhlapfa

Muhlapfa i munhu loyi a nyikiweke mpfumelelo wa xiyimo xa vuhlapfa hi Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya hikuva vutomi bya munhu byi le nghozini etikweni leri a velekiweke eka rona. Vanhu lava ringanelaka ku kuma xiyimo xa vuhlapfa va fanele ku nyika vumbhoni bya leswaku va tsandzeka ku tlhelela ekaya hikuva va le ku xanisiweni. Ku xanisiwa hi loko vanhu va nga khomiw kahle no va ku ri na xihlawuhlawu ehenhla ka vona hikwalaho ka rixaka, vukhongereri kumbe ku tshembhela eka swa tipolitiki.

Muchavela-wawa

Muchavela-wawa i munhu loyi a endleke xikombelo xa xiyimo xa vuhlapfa eAfrika Dzonga kambe loyi xikombelo xa yena xi nga si ku hetisekaka. Vanhu vo tala eAfrika Dzonga va le ka vuchavela-wawa tanihi leswi ku nga na kuhlwela eka Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya ku humelerisa swikombelo swa xiyimo xa vuhlapfa. Vachavela-wawa lava yimeleke xiboho eka swiyimo swa vona va na mfanelo yotirha, ku dyondza no fikelela nhlayiso wa rihanyo.

Photo- Jodie Bieber 2

Vahlapfa va yisiwa eka Tisenthara to Pfalela Vahlapfa loko va khomiwa hi maphorisa kumbe vaofisiri va ku rhurha va ri hava matsalwa laya faneleke. Ku na tisenthara timbirhi to pfalela laka Afrika Dzonga. Leyikulukumba i Lindela. Yi fambisiwa hi khamphani yo tiyimela leyi vuriwaka Bosasa naswona yi le hansi ka vulawuri bya Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya. Ku vile na swiviko eka mahungu swa leswaku Bosasa yi na vun'winyi bya Nhlengano wa Vamanana wa ANC. Yin'wana yi kumeka ekusuhi na ndzilekano wa Zimbabwe eMusina. N'hweti na n'hweti ku ringanyetiwa leswaku kwalomu ka 20,000 wa Mazimbabwe va tlheriseriwa emakaya n'hweti na n'hweti kusuka eka tisenthara leti.

Ku onhiwa ko tala ka timfanelo ta ximunhu ku rhekhodiwile eka tisenthara leti. Tisenthara to Pfalela Vahlapfa eAfrika Dzonga ti tsandzeka ku landzelela swipimelo swa tinxakaxaka swa timfanelo ta ximunhu kumbe ku tiyisisa eka nsirhelelo hi Vumbiwa bya hina ku katsa timfanelo ta xindzhuti, xihundla no fikelela vukorhokeri bya swa nawu.

[Page 5]

[Photo-Jodie Bieber Lindela]

[photo Caption] Photo by Jodie Bieber

[Photo Caption] A photo taken from inside Lindela]

Lindela i senthara leyikulu laha ku pfaleriwaka vahlapfa laha tikweni. Yi kumeka ehandle ka le Joni naswona yi rhurhela ku fikela 4,000 wa vahlapfa. Xifaniso lexi nga laha hansi xi tekiwile hi 2001. Ku sukela kwalaho ku vile na vapfaleriwa vatsongo ku tlula malembe laya hundzeke na mafu eka senthara ya hungutanile. Hambiswiritano, ka ha sale swo tala ku endliwa leswi nga ta antswisa senthara.

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Tisenthara to pfalela ti tisa nghozi eka rihanyo ra vahlapfa. Vapfaleriwile, vabohiwa ba mangala leswaku va hlangana ku xanisiwa emirini no chavisiwa hi valanguteri va khotso, tikhamphani ta swa vusirheleri leti nga riki ta mfumo na vaofisiri va mfumo. Ku na nghozi yo tala na mpfumaleko wa moya wo tenga leswi tisaka nghozi eka vabohiwa ku khomiwa hi (TB). Swakudya i swa xiyimo xa le hansi na laha ku tshamiwaka kona ku thyakile. Ku fikelela ka nkarhi na nkarhi eka nhlaysi wa swa rihanyo eka swiyimo swo tika ku fana na HIV a swi kona.

Vapfaleriwa va vika leswaku a va enerisiwi hi xiyimo xa nhlaysiki etliniki ya Lindela. Swikombelo swa vona swa vutshunguri swa ariwa. Loko mupfaleriwa a ta na swipfuno swa yena swa ti-antiretroviral (ARVs) tliniki yi va khomela tona. Handle ka swona ku fikelela ARVs kumbe vutshunguri bya TB. Vahlapfa va khomiwa ku fikela lembe eLindela eka swiyimo leswi. Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya na Bosasa va na xiboho ku vona leswaku swiyimo swa senthara swi fikelela swipimelo leswi angarhelaka timfanelo ta ximunhu ta masungulo.

[photo-Jodie Bieber page 6]

[photo Credit] photo by Jodie Bieber]

Eka ku landzelela Vumbiwa, Nawu wa Vahlapfa wu vula leswaku vanhu va lava ku tivisiwa hi timfanelo ta vona loko va khomiwile, ku katsa mfanelo ya vukorhokeri bya swa nawu hi ririmi leri va ri twisisaka swinene. Hi ku landza Nawu vapfaleriwa va fanele ku pfaleriwa masiku yo ringana 120, 90 wa wona laya saleke ya fanele ku tiyisiwa hi masamanisi yo huma eka khoto ya majjitarata.

Swa tika eka vapfaleriwa ku kuma vuyimeri bya swa nawu lebyi va byi lavaka. eLindela, loko va ri na mali yo ba riqingho kumbe munghana kumbe xirho xa ndyangu lexi tsakelaka, xi nga bela riqingho eka Maqweta ya Timfanelo ta Ximunhu. Nhlangu lowu wu tirha na vanhu lava pfaleriweke. Handle ka swona, ku hava mpfuneto wa swa nawu lowu nyikiwaka. Loko xiboho xi endlwile ku tlherisela ematikweni ya vona, vapfaleriwa va nyikiwa mpahephe hi ririmi ra Xinghezi. Leswi i swiviko leswi vanhu va vuleke mavunwa hi vundzeni bya maphephe lawa yo tlherisela.

Endzeni ka Lindela vapfaleriwa a va swi tivi leswaku va fanele ku pfaleriwa ku fika rini. Leswi swi tisa ntshikilelo wo tika eka vo tala. Eka matiko man'wana, tikhoto ti bohe leswaku ku pfalela vahlapfa nkarhi wo leha swi bihile naswona i ndziho lowu nga tolovelekangiki. Loko vapfaleriwa van'wana va tlherisiwa endzhaku loko va ha ku fika, van'wana va pfaleriwe ku ringana lembe. Leswi ku nga va hi swivangelo ku katsa swiboho leswi endlwile hi Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya ya Afrika Dzonga, kumbe tiembasi ta matiko mambe ti ala ku tiyisisa vaaka-tiko va tona kumbe mpfumaleko wa embasi etikweni.

Vaofisiri va chavisa vanhu eka tisenthara to pfalela vahlapfa. Ku vile na swivilelo kusuka eka switirhiswa leswi swa ku xanisiwa emirini. eLindela, vaofisiri va tirhisile tigasi to humesa mihloti ku lawula vapfaleriwa. Xikombiso, nkarhi wun'wana vaofisiri va hoxa gasi yo humesa mihloti eka

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

kamara leyi nga na 60 wa vanhu kutani va pfala rivanti, va tlhela va yi pfula endzhaku ka timinete titsongo.

[Photo – Musina 1 & 2]

[photo credit] xifaniso hi munhu loyi a nga tiviweki

[photo caption] Tihelo ra vavasati eSenthareni ya Vahlapfa ya Musina hi Nyenyankulu 2008.

Senthara yo Pfaleriwa ya Musina yi kumeka kusuhi na ndzilekano wa Zimbambwe. I yitsongo kambe i mphensaphensa leyi rhurhelaka kwalomu ka 500 wa vanhu hi nkarhi wo karhi. Xipanu xa ntirho xa TAC xi endzele senthara hi Nyenyankulu 2008 ku hlela swiyimo swa rihanyo eka vanhu lava tlheriseriwaka eka rikwavo.

Senthara i ndhawu leyikulu leyi aviwaka hi swiyenge swimbirhi swa vaxinuna na vaxisati hi fense ya nsimbhi. Eka tlhelo ra xinuna, vapfaleriwa va tshama va etlela eka fuloro ya khonkhrete leyi a yi funengetiwile hi thyaka na switsotswana. Yi nuha mahuma ya vanhu. Ehandle a ku ri na xihambukelo xin'we lexi nga le ka xiyimo xo biha. A ku ri na mhaka yo tika ya ku tala ka vanhu swinene na mpfumaleko wa moya wo tenga. Leswi swi tisa nghozi eka mbango eka ku tluleriwa hi TB. Vapfaleriwa va vula leswaku a ku ri hava swakudya swo ringana. A ku ri hava xihlovo xa mati yo tenga endzeni ka senthara. Ku hava xitirho xa swa rihanyo endhawini. Tiambulense ti vitiwa eka timhaka ta swa xihatla kambe ti teka 45 wa timinete naswona swi vula nhlayo leyikulu ya timhaka ta rihanyo leti nga fikeleriwiki. Vana na vona va pfaleriwa esenthareni.

“Ndhawu a yi thyakile na tinhongana hinkwako onge ku na lexi nga fa. Leswi Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya, maphorisa na masocha va swi endlaka a hi vumunhu.” Ku vula Eddy Marilele Xandla xa Mutshama xitulu wa TAC eLimpopo.

Longoloxa Timfanelo

[photo-Jodie Bieber a longoloxa na Swifaniso swa Braam- swifaniso swi tekiwe hi Braam loko swi ringana]

[photo credit] Xifaniso hi Jodie Bieber]

Ku na mune wa Tihofisi ta Vuamukeri bya Vahlapfa eAfrika Dzonga leti kumekaka ePitori, Durban, Cape Town na Port Elizabeth. Ya vuntlhanu leyi nga le Joni i malembe yi pfariwile. Madzana-dzana ya vahlapfa va yimile sweswi ehandle ka tisenthara leti va ringeta ku endla xikombelo xa xiyimo xa vuhlapfa. Va nga ri na maphephe, swa tika ku tshama, ku tirha no fikela nhlayiso wa rihanyo eAfrika Dzonga. Swi nga teka malembe kuva vanhu va kuma xikombelo xa vona xi humelerisiwa no

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

amukeriwa. Eka nkarhi wa sweswi, vahlapfa va nyikiwa mpfumelelo wa vuchavelela wawa wa Xiyenge xa 22 lowu lavaka ku pfuxetiwa nkarhi na nkarhi, hakanyingi tin'hweti tinharhu tin'wana na tin'wana.

eCape Town, i nhlayo yitsongo ehenhla ka madzana-dzana lava voniweke va yime elayinini. Ku na vanhu lava saleleke endzhaku ku endla swikombelo swa xiyimo xa vuhlapfa. Xiyimo xi nyanyisiwa hi vaofisiri lava lavaka ku beriwa mati ku yima emahlweni elayinini.

“Nawu wu ehleketa leswaku vanhu va ta endla xikombelo eka 14 wa masiku endzhaku ko fika laha Afrika Dzonga, kambe van'wana va yimile eka tilayini ku tlula n'hweti na hafu,” ku vula Braam Hanekom, mutshama xitulu wa PASSOP, NGO leyi nga le ku valangeni tilayini ta swikombelo swa vuhlapfa. “A va hlayisiwi hi Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya. Va tshama eka swiyimo swo nyangatsa no kombela kumbe va handza eka mabaketi ya thyaka ku tisingilela. Hinkwswu leswi hikuva va lava ku tata fomo ya xiyimo xa vuhlapfa.”

Hakanyingi ku tlula gidi ra vahlapfa eka layini ku fika eHofisini ya Vuamukeri ya Vahlapfa eCape Town. Layini leyi yi katsa vamanana lava biheke emirini, vana, na lavakulu. Va fanele ku etlela eka phehimente. Ku hava nsirhelelo kumbe vutumbelo. Ku fikelela mati yo tenga na swihambukelo swi le hansi. Hambu leswi nxaxamelo wo rindzela wu vekiweke hi vahlapfa eCape Town na endlelo laha vaakatiko vo hambana va langutisiwaka hi tindlela to hambana, vo tala va chava ku lahlekeriwa elayinini loko va tshika. Van'wana va chava ku khomiwa loko va suka hikuva va ri hava maphephe. Van'wana va hava ndhawu leyi va faneleke kuya eka kona. Hi ku hlangana na swilo leswi no siyiwa va pfumala mbhasiso vo tala va khomiwa hi mavabyi kambe va chava ku suka elayinini ku kuma nhlaysiwa wa swa rihanyo. Lava nga na mavabyi yo tshikilela, ku katsa HIV, va na nkateko wutsongo wo fikelela vutshunguri.

David, 54 wa malembe wa le Zimbabwwe loyi a yimile elayinini u hlamusele *Equal Treatment* leswaku u xavise movha wa yena kutani a suka eHarare kambe sweswi mali ya yena yi herile. U lava ku kuma mpfumelelo wa Vuchavelela wawa leswaku a ta kota ku kuma ntirho. U lava ku kuma ntirho hi xihatla eAfrika Dzonga leswaku a ta rhumela vana va yena ekaya. “Tanihi tatana, ndzi fanele ku endla swin'wana.”

Komiti ya photifoliyo ya Timhaka ta Xikaya yi nghenelerile. Sweswi ku na swihambukelo swo tala eCape Town. Sweswi ku na swihambukelo swo tala na tipompi ta mati. Va tlhele va engetele vatirhi no tiyimisela ku vona 300 wa vanhu hi siku. Handle ko tiyimisela loku, PASSOP yi ringanyeta leswaku i 100 ntsena lava pfuniwaka masiku hinkwawo.

Loko va voniwile hi Ndzawulo ya Timhaka ta Xikaya, vachavelela wawa va tala ku nyikiwa mpfumelelo wa 3-6 wa tin'hweti lowu faneleke ku pfuxetiwa. Leswi swi va pfumelela ku tirha no tshama swi ri enawini eAfrika Dzonga. Ku kuma xiyimo xa vuhlapfa swi nga teka tin'hweti naswona swo tala swa sriwa. Eka 200,000 wa swikombelo leswi ringanyetiweke swa vahlapfa leswi tisiweke esxikarhi ka 2000 na 2006 i 30,200 ntsnena wa swikombelo leswi kumaka xiyimo xa vuhlapfa. Vanhu

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

vo tala va yimele mbuyelo wa xikombelo xa vona. Tanihi leswi mfumo wu tekaka Zimbabwe ku nga ri tiko leri nga le ka nkitsikitsi wa tipolitiki, xiyimo xa vuchavela wawa xa tika swinene ku va xi kumiwa hi va le Zimbabwe ku tlula vanhu van'wana kusuka ematikweni man'wana.

Swihlovo: Lawyers for Human Rights, Federation of International Human Rights, TAC Consortium for Refugees and Vahlapfa eAfrika Dzonga (CoRMSA), Aids Law Project, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) na Human Rights Watch

Vutshunguri byi Kavanyetiwa...

[photo – muvabyi wa Zimbabwe 1]

[photo credit] Xifaniso hi Lucky Mkhondwane

Equal Treatment yi vulavule na wansati wa le Zimbabwe eJoni loyi a pfaleriwile a tsoniwa vutshunguri bya antiretroviral.

Edwick Nyamhungu wa 34 wa malembe, wo huma eZimbabwe, u tshame eAfrika Dzonga eka 16 wa malembe. u dyondzile ku vulavula Xizulu kahle. Endzhaku ko khomiwa hi TB Edwick u hlawule ku kamberiwa HIV. U kumekile a ri na HIV hi Ndzati 2007 a ri na nhlayo ya CD4 ya 42. Endzhaku ka xikambelo u hundziseriwile eJohannesburg General Hospital. Vatirhi va le xibedlhele ua arile swinga ri enawini ku n'wi nyika vutshunguri bya antiretroviral hikuva a ri muhlapfa naswona a ri hava maphephe ya vuaka-tiko.

Vaaka tiko va matiko mambe lava tsandzekaka ku hakela mfanelo wo kuma vutshunguri bya mahala bya HIV, nhlayiso na nseketelo. A wu lavi vuchavela wawa kumbe maphepha ya vuhlapfa.

[page 11]

Nkavanyeto wa vutshunguri hi loko un'wana loyi a tirhisa ti-antiretrovirals a tshika kuti tirhisa. Leswi ku nga va hikuva munhu a hlawula ku tshika vutshunguri kumbe hi swivangelo swin'wana leswi va tsandzekaka ku swi lawula ku fana no pfaleriwa eSenthareni yo Pfaleriwa Vahlapfa. Vahlapfa van'wana va fika eAfrika Dzonga va fika va tshika vutshunguri hikuva vaphakeri va ti-antiretroviral (ARVs) va nga ha ri na tona ematikweni ya vona. Vahlapfa van'wana va pfaleriwile eka xiyenge xa mfumo.

Ku landzelela vutshunguri bya antiretroviral i swa nkoka. Loko u sungurile hi vutshunguri a wu fanelangi ku yima. U fanele ku tlhela u nwa tiphilisi kuya hi leswi bohiweke hi nkari lowu fanaka masiku hinkwawo.

EQUAL

Xitsonga treatment

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Nkavanyeto wa vutshunguri wu nga va na switandzhaku swo tika eka rihanyo. Munhu a nga va na ntshikilelo wo tika eka HIV lowu nga alaka ti ARV. Ku ala swi humelela loko xitsongwatsongwana xi cinca loko xi andza ku endlela leswaku ti ARV ti nga ha tirhi ehenhla ka xona.

Ku fikelela Vukorhokeri bya Rihanyo

Vahlapfa, vachavela wawa kumbe vahlapfa lava nga tsarisiwangiki va nga kuma vukorhokeri bya xihatla bya rihanyo eka vukorhokeri bya rihanyo ra mani na mani laha Afrika Dzonga.

Vumbiwa bya Afrika Dzonga byi tiyisisa leswaku un'wana na un'wana u na mfanelo yo fikelela nhlaysi wa rihanyo. Tanihi muchavelala wawa, muhlapfa kumbe muhlapfa loyi a nga tsarisiwangikiki a wu nge aleriwi vutshunguri bya xihatla kumbe vukorhokeri bya mani na mani bya vuthunguri.

Vahlapfa vo tala va hlangana na xihlawuhlawu kumbe ku aleriwa mintirho ya rihanyo. Leswi a swi le nawini laha Afrika Dzonga. Loko u nga ri na mali yo hakela vukorhokeri bya swibedlhele leswi nga riki swa mfumo, u na mfanelo wo fikelela nhlaysi wa mahala wa rihanyo eka xiyenge xa mfumo.

Nhlangano wa Tinxaka-nxaka wa Timfanelo ta Ximunhu wu vike mhaka yo chavisa laha wansati wa le Somaliyi loyi a biheke emirni a aleriweke nhlaysi a byeriwa leswaku ku veleka handle ka loko ku ri na swiphiso, a swi tekiwi ku ri mhaka ya xihatla. Xibedlhele a xi langutele leswaku a hakela mali yo karhi leyi hakerisiwaka vaakatiko va matiko mambe, leyi tanihi muhlapfa a nga fanelangi ku yi hakela. Hi xivangelo xa leswi u velekele n'wana eka phevhimente ehandle ka le xibedlhele.

Laha Afrika Dzonga u na mfanelo wo tswala n'wana wa wena exibedlehe xa mfumo u nga hakeli nchumu. Yana eka tlilniki ya le kusuhi ku ya kamberwa u nga si veleka. Mintirho ya HIV/AIDS yi katsa ku kamberwa HIV hi ku tinyiketela na ku khanserwa.

Ndzawulo ya Tiko ya Rihanyo yi bohe leswaku vaaka tiko va matiko mambe lava nga HIV ku nga langutisiwi xiyio xa vona xa swa nawu na laha va lavaka vutshunguri, va na mfanelo wo fikelela mirhi ya antiretroviral mahala eka vutshunguri na ku sivela ku tluleta HIV kusuka eka manana kuya eka n'wana.

Wansati u yimela madokodela ehofisi ya Lindela. Xifaniso hi Jodi Bieber.

Ku yimisa Xihlawuhlawu emigangeni ya hina

Photo -Faniswa!]

EQUAL treatment

Xitsonga

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

Vahlapfa vo huma eZimbabwe na matiko man'wana ya Afrika va hlangana no xanisiwa na xihlawuhlawu kusuka eka vaakatiko va Afrika Dzonga. Eka tindhawu tin'wana mitlawa yi hlasela vahlapfa, ku hisa tindlu ta vona no hlohotela madzolongu. Hi ku chavela vutomi bya vona endzhaku ko hlaseriwa hi mintlawa, 400 wa vahlapfa va lavile vutumbelo exikolweni xa le kusuhi na xitici xa maphorisa ePitori tamihi laha Equal Treatment yi swi vuleke ha kona eka mahungu.

YIMISA XIHLAWUHLAWU KUYA HI VUTSHAMO BYA VUAKA TIKO!

Xirho xa TAC Faniswa Filani u vulavula hi ku lwela timfanelo ta vahlapfa emugangeni wa ka vona.

Hi Nyenyenyana 23 2008, mina, wansati wa Muxhoza, ndzi yile eNyanga terminus ku khandziya thekisi kusuka eNyanga kuya eCape Town. Hi nkateko ndzi kumile bazi ya 'sprinter' leyi khandziyisaka 23 wa vanhu. Ebazini a ku ri na vavanuna vambirhi vo huma eZimbabwe lava a va tshame emahlweni ka mina. A ku ri na wansati un'wana loyi a tshame kusuhi na mina. A ndza ha tivi leswaku swi sungule njhani kambe ku vile na nkwetlembetano exikarhi ka vavanuna lava na wansati loyi. A va khahla. Bazi a yi tele hi Maafrika Dzonga. Loko va twile leswaku a ku ri na nkwetlembetano a va lavangi ku tiva leswaku i mani a hoxile. Va sungule ku bela Mazimbabwe pongu. Ndzi va byeke leswaku va nga voyameli tlhelo ro karhi. Va fanele va yingisela matlhelo hi mambirhi va nga bi pongu. Kutani va ta ololoxa xiphiko. Ndzi va byeke leswaku mani na mani u na mfanelo wo vulavula, a va fanelangi ku va na xihlawuhlawu ehenhla ka munhu. Ndzi vule leswaku hi fanele ku khoma vahlapfa tanihi vamakwenhu va hina. Kun'wana, hi ndlela yin'wana vanhu lava va hi pfunile. Van'wana va hina hi tirha eka vona.

Kumbe siku rin'wana vana va wena va taya eZimbabwe. Xana u ta endla yini loko va hlangana na xihlawuhlawu? Ehleketa hi leswi.

Mazimbabwe va chikile ebazini ku nga si fikiwa eCape Town. Hinkwavo ka vona a va hlundzukile ku va ndzi vule leswi ndzi swi vuleke. A va lava ku ndzi ba no vula leswaku kumbe a ndzi tirhela vona kumbe ku tekiwa hi vona. A ndzi ambale xikipa lexi ndzi xi kumeke eka machi wa Mazimbabwe laha a hi yimela timfanelo ta ximunhu. Ndzi yime ebazini no vula leswaku mani na mani u fanele a langutisa xikipa xa mina va nga si ndzi hlasela. U nga ehleketa hilaha hinkwavo ebazini a va ndzi hlasela hi marito ha kona. Ndzi va byeke ku endla leswi a va lava ku swi endla kambe a ndzi nge cincici miehleketo ya mina. A ndzi lwela timfanelo ta ximunhu naswona ndzi ta ti yimela nkarhi hinkwavo.

Hi fikile eCape Town. Hi chikile ebazini no vona leswaku a va lava ku ndzi vavisa. Va ndzi langutile va karihile. A ndzi yime kusuhi na bazi kutani ndzi va byela leswaku loko va lava ku ndzi dlaya a va edli tano, tanihi leswi a va nga ndzi chavisi. Ndzi va lerisile ku tlhela va langutisa xikipa xa mina. Xilogene a xi ku: " Stop Police brutality and xenophobia. Protest against the attack on immigrants".

EQUAL treatment

Xitsonga

**Nkandziyiso wa 25 /
Dzivamisoko 2008**

Magazine of the Treatment Action Campaign

(Yimisa ku xanisiwa hi Maphorisa na xihlawuhlawu kuya hi vuaka-tiko. Kombisa ku vilela ehenhla ko xanisiwa ka vahlapfa".

Va hetelele va ku "E-e e-e, a hi nge ku endli nchumu. Kumbe sweswo swi ta hi nghenisa enghozini".
Ha un'we un'we va hangalaka.

TAC

Paula Chirundu i wansati wa 34 wa malembe wa muhlapfa wa le Zimbabwe loyi a hanyaka na HIV. Nuna wa yena u lovile i 2007 kutani yena u tshama na sesi wa yena eJoni. U na vana vanharhu lava va ha tshamaka eZimbabwe. Paula u kumekile a ri na HIV hi Mudyaxihi hi 2005 kutani a sungula ku tirhisa vutshunguri bya antiretroviral (ARVs) loko a ri Zimbabwe.*

Paula a nga na phasipoto. U tile hi le nzilekanini swi nga ri enawini. U khomiwile nkarhinyana no pfaleriwa exiticini xa Maphorisa xa Motswedi ku ringana 20 wa masiku. Ti ARV ta yena ti herile kutani a nga ha kumi tin'wana exitokisini. Endzhaku ko tshunxiwa, u yile eXibedlhele xa Hillbrow eJoni ku ringeta ku kuma ti ARV tin'wana. Va arile ku n'wi nyika hikuva a nga ri muaka tiko wa Afrika Dzonga. U tshame tin'hwetini tin'wana tinharhu a ri hava ti ARV ku fikela laha a nga vabya swinene. U yile eKerekeni ya Central Methodist kutani a hundziseriwa hi Mubixopo wa Paul Verein eka Nazareth House ku tshunguriwa. Laha u voniwile hi dokodela. Nhlayelo wa CD4 a wu ri 136. u sungurile vutshunguri bya ARV kutani sweswi nhlayelo wa yena wa CD4 wu ya ehenhla. U hanye kahle sweswi. Ntlhontlho wa yena lowukulu i kukuma swakudya swo ringanela hikuva a nga tirhi nkarhi hinkwawo. Paua u tsakela ku tlhelela eZimbabwe loko xiyimo xi tshamiseka.